

ยุทธศาสตร์ทางการเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

: รวมศูนย์หรือไร้แกนนำ ?

The Political Strategy of Social Movements: Centralized or Leaderless?

สมชัย ภัทรธรรณานันท์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Somchai Patthananan

Maharakham University, Thailand

Email: kapko1990@gmail.com

บทคัดย่อ

ยุทธศาสตร์ทางการเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันมา ยาวนาน ประเด็นหลักของการถกเถียงคือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการต่อสู้ขบวนการควรจัดตั้งเป็นองค์กร แบบรวมศูนย์หรือเป็นเครือข่ายแบบไร้แกนนำ ทฤษฎีการระดมทรัพยากรซึ่งเป็นทฤษฎีที่ได้รับความนิยมอย่าง กว้างขวางในการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเห็นว่าองค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมี ความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อความสำเร็จของขบวนการ องค์กรดังกล่าวมีนักเคลื่อนไหวมืออาชีพเป็นผู้นำผู้ซึ่งทำ หน้าที่สร้างประเด็นในการเคลื่อนไหวและกำหนดทิศทางของขบวนการ นักเคลื่อนไหวเหล่านี้คือผู้ตัดสินใจของ ขบวนการและทำหน้าที่แทนสมาชิก ส่วนสมาชิกโดยหลักแล้วมีหน้าที่จ่ายเงินสนับสนุนองค์กรและเข้าร่วม กิจกรรมเป็นครั้งคราวเมื่อนักเคลื่อนไหวมืออาชีพขอมา องค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบนี้ เกิดขึ้นได้ในสังคมที่มีเศรษฐกิจดีที่ผู้คนมีรายได้มากพอที่จะบริจาคให้แก่ขบวนการได้ นักเคลื่อนไหวของ ขบวนการแบบไร้แกนนำกลับไม่เห็นว่าภารกิจที่ดำเนินงานโดยนักเคลื่อนไหวมืออาชีพจะเป็นผลดีต่อการ ต่อสู้ของขบวนการ พวกเขาเห็นว่าความสัมพันธ์แนวนราบแบบเครือข่ายมีประสิทธิภาพมากกว่าความสัมพันธ์ แบบบังคับบัญชาสั่งการจากบนลงล่าง เนื่องจากการปฏิบัติการของเครือข่ายไม่ได้เกิดจากการชี้นำของใคร หากแต่เกิดจากความคิตรีเริ่มของสมาชิกจึงทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจอย่างแท้จริงในกิจกรรมของ ขบวนการ

คำสำคัญ: ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม; ยุทธศาสตร์; องค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม; ขบวนการ แบบไร้แกนนำ

* วันที่รับบทความ: 29 กรกฎาคม 2564; วันที่แก้ไขบทความ 30 สิงหาคม 2564; วันที่ตอบรับบทความ: 6 กันยายน 2564

Received: July 29, 2021; Revised: August 30, 2021; Accepted: September 6, 2021

Abstracts

The political strategy of social movement has long been a controversial issue. The main point of controversy is, in order to achieving the objective of their struggles, movements should organized themselves into centralized organizations or leaderless networks. Resource mobilization, a popular theory in social movement studies, believes that social movement organization (SMO) is vital to the success of movements. These movements are led by professional activists, who create campaigning issues and decide movements' direction. These activists are movements' decision-makers and act on behalf of members. Members have duties primarily to contribute money and occasional direct action at the behest of the professional activists. The activists of leaderless movements do not believe that professional-led organizations are good for movements' struggle. Horizontal network relationship, in their opinions, is more efficient than top down, hierarchical relationship. Because the action of network does not derive from anyone directive, but from the initiative of members, it therefore lead to active participation in movements' activities.

Keywords: Social Movement; Strategic; Organization Of Social Movements; Leaderless Process

บทนำ

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองที่มีความสำคัญและได้รับความสนใจจากแวดวงวิชาการด้านสังคมศาสตร์มากขึ้น ในทศวรรษ 1940 การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมยังเป็นการศึกษาเชิงพรรณนาแบบผิวเผินที่ไม่ค่อยมีทฤษฎีรองรับ และการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทศวรรษ 1960 ก็ไม่ค่อยมีการกล่าวถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเท่าไรนัก สภาพดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงในกลางทศวรรษ 1970 การศึกษาปฏิบัติการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเต็มไปด้วยความคึกคักมีชีวิตชีวา พอถึงปลายทศวรรษ 1980 การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งทางทฤษฎีและการปฏิบัติก็เฟื่องฟูเต็มที่ ในปัจจุบันการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ลงหลักปักฐานในแวดวงวิชาการอย่างมั่นคงแล้ว มีวารสาร หนังสือ และสมาคม ที่ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการโดยเฉพาะ (della Porta and Diani, 1999 : 1) ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนอกจากขยายตัวมากขึ้นแล้วยังมีรูปแบบการเคลื่อนไหวใหม่ เช่น การประท้วงข้ามชาติ ขบวนการอิสลาม การเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์ และการประท้วงโดยอาศัยอินเทอร์เน็ต เป็นต้น ความหลากหลายของขบวนการ ประเด็นของการเคลื่อนไหว รูปแบบของการปฏิบัติการ และยุทธศาสตร์ของการต่อสู้ยิ่งกระตุ้นให้การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมขยายตัวยิ่งขึ้น (Klandermans and Roggeband, 2007 : 1) บทความชิ้นนี้จะทำการศึกษาเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ทางการเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งมีคำถามสำคัญคือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการต่อสู้ขบวนการควรจัดตั้งเป็นองค์กรที่มีการนำที่ชัดเจนหรือเป็นเครือข่ายหลวมๆที่ไร้แกนนำ? เพื่อทำความเข้าใจ

เข้าใจในประเด็นดังกล่าว ส่วนแรกของบทความจะทำการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เป็นบริบทของการถกเถียง ส่วนที่สองจะพิจารณาความสำคัญขององค์กรในทัศนะของทฤษฎีการระดมทรัพยากรซึ่งเป็นทฤษฎีที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ส่วนที่สามจะวิเคราะห์สมัชชาสังคมโลก ซึ่งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบไร้แกนนำขนาดใหญ่ในต้นศตวรรษที่ 21 และส่วนสุดท้ายจะเป็นบทสรุป

พัฒนาการของยุทธศาสตร์ทางการเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

เราสามารถสืบสาวการถกเถียงเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมย้อนกลับถึงปี 1848 ในปีดังกล่าวได้เกิดการปฏิวัติทางสังคม (social revolution) ในฝรั่งเศสซึ่งเป็นความพยายามในการยึดอำนาจรัฐครั้งแรกของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีชนชั้นผู้ใช้แรงงานเป็นฐานสนับสนุน การปฏิวัติอยู่ได้แค่ 4 เดือนก็ถูกปราบปรามลง และนำไปสู่การพลิกผันทางการเมืองที่นำไปสู่การรัฐประหารของหลานชายของนโปเลียนผู้ซึ่งตั้งตนเป็นจักรพรรดิในปี 1952 และปกครองฝรั่งเศสเป็นเวลาถึงสองทศวรรษ ความพ่ายแพ้ของการปฏิวัติครั้งนั้นทำให้มีการทบทวนยุทธศาสตร์ทางการเมืองของฝ่ายต่างๆ ในยุโรปไม่ว่าจะเป็นฝ่ายซ้าย ฝ่ายที่มีความคิดกลางๆ หรือฝ่ายขวา การปฏิวัติอีกชนิดหนึ่งที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันได้แก่การต่อสู้ให้ได้ว่าซึ่งอำนาจอธิปไตยของประชาชาติในหลายดินแดนของยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเยอรมนี อิตาลี ฮังการี และโปแลนด์ ด้วยเหตุนี้ นักประวัติศาสตร์จึงกล่าวถึงปี 1848 ว่าเป็น ‘ฤดูใบไม้ผลิของชาติ’ แต่ก็ไม่มีการใดประสบความสำเร็จ และความล้มเหลวของการปฏิวัติก็นำไปสู่การทบทวนยุทธศาสตร์ของการต่อสู้เช่นเดียวกัน ความพ่ายแพ้ของการปฏิวัติกระตุ้นให้ขบวนการทั้งสองชนิดที่กล่าวมา (ซึ่งในเวลาต่อมาเรียกว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและขบวนการชาตินิยม) พัฒนายุทธศาสตร์ทางการเมืองที่ให้ความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใดกับการสร้างองค์กรที่มีความต่อเนื่องที่ต่างจากการปฏิบัติการทางการเมืองแบบเป็นไปเองชั่วคราว

การปฏิวัติทำให้พวกเขาส่งเสริมให้เกิดความหวาดกลัว พวกเขาจึงต้องการสร้างความร่วมมือกับพวกอนุรักษนิยมที่เคยขัดแย้งกันมาก่อนเพื่อร่วมกันต่อต้านฝ่ายปฏิวัติ ในขณะเดียวกันก็เสนอให้โอนอ่อนผ่อนตามข้อเรียกร้องบางอย่างของฝ่ายปฏิวัติภายใต้เงื่อนไขที่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวต้องไม่คุกคามการดำรงอยู่ของระบบ พวกอนุรักษนิยมเห็นคล้อยตามแนวคิดดังกล่าว ดังนั้น ภายหลังการปราบปรามขบวนการปฏิวัติอย่างโหดเหี้ยม ผู้นำอนุรักษนิยมได้ดำเนินนโยบายผ่อนปรนอย่างมีขอบเขตจำกัด มาตรการดังกล่าวทำให้เกิดการถกเถียงเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ระยะยาวภายในขบวนการโดยมีคำถามสำคัญว่าขบวนการควรจัดความสัมพันธ์เช่นใดกับกลไกรัฐ ภายในขบวนการทั้งสองชนิด ด้านหนึ่งมีผู้ที่เห็นว่าการได้มาซึ่งอำนาจรัฐเป็นเงื่อนไขอันจำเป็นต่อการเปลี่ยนทางสังคม ภายในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนี้เป็นจุดยืนของพวกมาร์กซิสต์และก็เป็นจุดยืนของพวกชาตินิยมทางการเมืองภายในขบวนการชาตินิยม ส่วนอีกด้านหนึ่งมีผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการเข้าไป

มีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆกับรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการออกเสียงเลือก ลงแข่งขันเลือกตั้ง หรือมีตำแหน่งในรัฐบาล พวกเขาเห็นว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ หลงทิศผิดทาง หรือถูกกลืนเข้าเป็นพวก (coopting) จุดยืนเช่นนี้ภายในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นของพวกอนาธิปไตยและเป็นของพวกชาตินิยมทางวัฒนธรรมในขบวนการชาตินิยม พวกเขาเห็นว่าพื้นที่การเคลื่อนไหวต้องอยู่นอกกลไกรัฐ การถกเถียงครั้งนี้จบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายที่ต้องการยึดอำนาจรัฐ พวกเขาเสนอยุทธศาสตร์สองขั้นเริ่มจากการยึดอำนาจรัฐเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นจึงเปลี่ยนแปลงสังคม ในปี 1860 ข้อเสนอดังกล่าวดูจะเป็นสิ่งที่อยากจะ เป็นจริงได้ แต่ในศตวรรษต่อมาระหว่างปี 1945-1968 ยุทธศาสตร์ขั้นแรกประสบความสำเร็จไปทั่วโลก หนึ่งใน สามของโลกปกครองโดยพรรคคอมมิวนิสต์ พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยได้อำนาจการปกครองในยุโรป ส่วนใน ประเทศด้อยพัฒนาขบวนการปลดปล่อยประชาชนก็ประสบชัยชนะเช่นกัน

ปัญหาเกิดขึ้นเมื่อขบวนการไม่สามารถทำให้ยุทธศาสตร์ขั้นที่สองให้ปรากฏเป็นจริงได้ ความไม่เท่าเทียมในสังคมไม่ได้รับการแก้ไข ทางการเมืองยังไม่เป็นประชาธิปไตย ทำให้มีการเสนอยุทธศาสตร์การต่อสู้ใหม่ สามแนวทางด้วยกัน ยุทธศาสตร์แรกได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติวัฒนธรรมของจีน เนื่องจากความขัดแย้ง แตกแยกภายในทำให้ขบวนการที่เชื่อในยุทธศาสตร์นี้หมดบทบาทไป ยุทธศาสตร์ที่สองเป็นยุทธศาสตร์ของ ขบวนการที่ต่อมารู้จักกันดีในนาม “ซ้ายใหม่” พวกเขาเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิทธิสตรี สิ่งแวดล้อม กลุ่มชาติพันธุ์ คนที่มีความหลากหลายทางเพศ และคนพิการ โดยเห็นว่าปัญหาเหล่านี้มีความสำคัญไม่แพ้ปัญหาชนชั้น ยิ่งไป กว่านั้น พวกเขายังปฏิเสธองค์ประกอบรวมศูนย์ของขบวนการซ้ายเก่า และที่สำคัญไม่แพ้กันคือการปฏิเสธ ยุทธศาสตร์การยึดอำนาจรัฐที่ขบวนการซ้ายเก่ายึดถือกันมา ยุทธศาสตร์ที่สามเป็นขององค์กรพัฒนาเอกชน (nongovernmental organizations-NGOs) ที่มีลักษณะสำคัญคือเคลื่อนไหวในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างมี ขอบเขตจำกัด ไม่มุ่งยึดอำนาจรัฐแต่ต้องการเปลี่ยนนโยบายของรัฐโดยการเจรจาต่อรองทางการเมือง (political lobby) ดำเนินงานและตัดสินใจโดยกลุ่มคนที่ทำงานเต็มเวลา สมาชิกมีหน้าที่บริจาคเงินและร่วม การเคลื่อนไหวเป็นครั้งคราว และการดำเนินงานอาศัยการระดมทุนจากภายนอก (Wallerstein, 2004 : 629-632) ยุทธศาสตร์ที่สองและสามยังคงมีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวของขบวนการในปัจจุบัน ยุทธศาสตร์ที่สองได้นำไปสู่การเกิดขบวนการแบบไร้แกนนำ ส่วนยุทธศาสตร์ที่สามทำให้เกิดองค์กรของ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement organization-SMO) ในส่วนต่อไปเราจะทำการศึกษา ถึงขบวนการเหล่านั้นโดยจะเริ่มจากการวิเคราะห์ SMO

องค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement organization-SMO)

ทฤษฎีการระดมทรัพยากรซึ่งเป็นทฤษฎีหลักในการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ ชี้ให้เห็นว่า SMO เป็นกลไกสำคัญในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายของขบวนการ ในหนังสือยุทธศาสตร์ ของการประท้วงทางสังคม (The Strategy of Social Protest) Gamson นักคิดคนสำคัญของทฤษฎีนี้ได้

ศึกษาการต่อสู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในสหรัฐอเมริการะหว่างปี 1800-1945 โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างมา 53 กลุ่ม เขาได้ข้อสรุปว่าองค์กรแบบรวมศูนย์ที่มีสายบังคับบัญชาจะทำให้การต่อสู้ของขบวนการมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จ (Gemson, 1990 : 168-175) ในการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ปรากฏตัวขึ้นในทศวรรษ 1960 และ 1970 McCarthy and Zald เห็นว่า SMO เป็นคุณลักษณะใหม่ของการขบวนการในช่วงดังกล่าว อะไรคือเงื่อนไขที่ทำให้เกิด SMO ? McCarthy and Zald ตอบคำถามดังกล่าวโดยการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสังคมอเมริกัน ในขณะนั้นมีการศึกษาเป็นจำนวนมากอธิบายการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองของพลเมืองว่าเกิดจากการที่ผู้คนมีการศึกษาสูงขึ้นและการมีชนชั้นกลางในสังคมมากขึ้น เพราะการศึกษาทำให้มีความตระหนักในเหตุการณ์ทางการเมืองและความไม่ลงตัวของสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับค่านิยม ส่วนการมีสถานะสูงขึ้นทำให้เห็นคุณค่าของตนเองและเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วม McCarthy and Zald เห็นว่าแม้ความเห็นดังกล่าวจะเข้าท่าแต่ก็เป็นเพียงการอนุมานเท่านั้น มันมองข้ามต้นทุนของการมีส่วนร่วมซึ่งมีทั้งในรูปของเงิน เวลา และพลังงาน ทรัพยากรดังกล่าวมีมากขึ้นในสังคมที่มั่งคั่ง ความมั่งคั่งทำให้ปัจเจกชนมีเงินบริจาคให้มูลนิธิการกุศลมากขึ้น ในช่วงปี 1924-1962 รายได้สุทธิเพิ่มขึ้นถึง 650% ทำให้ยอดการบริจาคของปัจเจกชนเพิ่มขึ้น 40% เงินบริจาคเหล่านี้ถูกนำไปช่วยสนับสนุนแก่งค์กรต่างๆตั้งแต่ ศาสนจักร สถาบันการศึกษา สถานพยาบาล ตลอดจนองค์กรทางการเมือง

นอกจากนี้ สังคมที่มั่งคั่งยังสร้างเงื่อนไขที่เอื้อต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในมิติอื่นๆอีกด้วย ประการแรก การขยายตัวของการศึกษาในระดับอุดมศึกษาก่อให้เกิดนักศึกษาเป็นจำนวนมากซึ่งสามารถจัดสรรเวลาให้กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ ประการที่สอง สังคมที่มั่งคั่งทำให้เกิดการขยายตัวของสาขาอาชีพต่างๆ เช่น นักวิชาการ นักกฎหมาย ผู้บริหารของบริษัทเอกชน เป็นต้น คนเหล่านี้สามารถจัดสรรเวลาให้กับขบวนการได้ ประการที่สาม การมีเสรีภาพในการจัดสรรเวลามากขึ้นทำให้สามารถจัดตั้งกรรมการเฉพาะกิจมาช่วยเหลือการเคลื่อนไหวของขบวนการได้ McCarthy and Zald ยังชี้ให้เห็นอีกว่าในทศวรรษ 1960 องค์กรที่ปกติแล้วไม่ใช่ผู้ให้การสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม อย่างเช่น ศาสนจักร กลุ่มธุรกิจ มูลนิธิ ได้เริ่มให้การสนับสนุนขบวนการ แม้กระทั่งรัฐบาลก็มีส่วนในการสนับสนุนขบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะในครึ่งหลังของทศวรรษ 1960 องค์กรเหล่านี้สามารถสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้ เพราะพวกเขามีรายได้มากขึ้น การให้ความช่วยเหลือดังกล่าวนำไปสู่การขยายตัวของ ‘องค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุน’ (funded social movement organizations) อย่างกว้างขวาง องค์กรเหล่านี้เกือบทั้งหมดจ้างผู้ปฏิบัติงานในการดำเนินงาน (McCarthy and Zald, 1973 : 4-13)

McCarthy and Zald เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมานี้ทำให้การวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เคยมีมาเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง พวกเขาชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์ที่มาของผู้นำและผู้ปฏิบัติงานของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีตมีอยู่สามแนวทางด้วยกัน แนวทางแรกเห็นว่าผู้นำเกิดจากผู้ที่มีความนับถือในหมู่ผู้ที่มีความเดือดร้อน แนวทางถัดมาเห็นว่าผู้นำเกิดจากปัญญาชนผู้มีภูมิ

หลังหลากหลาย ด้วยประสบการณ์และเหตุผลส่วนตัวทำให้พวกเขาถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของผู้ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ แนวทางสุดท้ายเห็นว่าการมีตัวตนเป็นกรณีไปโดยผู้นำจะห่างเหินจากกลุ่มที่พวกเขาอ้างว่าเป็นตัวแทน

คำอธิบายที่กล่าวมานี้ไม่สามารถนำมาวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบันได้ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของการให้ทุนดังที่กล่าวถึงข้างบนทำให้มีผู้คนในสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องกับขบวนการในลักษณะและด้วยเหตุผลที่แตกต่างจากเดิม การเข้าร่วมที่วันนี้สามารถแบ่งออกได้เป็นสามลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการเข้าร่วมแบบไม่เต็มเวลา (*part-time participation*) ผู้เข้าร่วมแบบนี้มาจากผู้บริหารภาคธุรกิจ นักกฎหมาย นักวิชาชีพอื่นๆ เหตุผลที่คนเหล่านี้เข้าร่วมกิจกรรมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การให้คำปรึกษา การฝึกอบรม เป็นต้น เพราะรัฐบาลให้ผลประโยชน์ทางภาษีแก่บริษัทที่ทำกิจกรรมเพื่อช่วยแก้ปัญหาทางสังคม และกิจกรรมเช่นนี้ก็มีส่วนดึงดูดผู้สำเร็จการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยให้มาทำงานกับบริษัทหรือสำนักงานกฎหมายเหล่านี้

ลักษณะที่สองเป็นการทำงานเต็มเวลาระยะสั้น (*temporary full-time positions*) ในโครงการเพื่อสังคมที่มีระยะไม่เกินสองปี แม้ว่าโครงการเหล่านี้ไม่ได้มีเป้าหมายที่จะให้ผู้ทำงานเป็นนักเคลื่อนไหว (*activist*) แต่เป้าหมายของโครงการมักจะไปด้วยกันกับการทำงานของนักเคลื่อนไหว โครงการประเภทนี้รวมทั้งโครงการอาสาสมัครของมหาวิทยาลัยจำนวนมากมีบทบาทสำคัญในการช่วยจัดตั้งคนให้แก่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และในขณะเดียวกันก็เป็นฝึกอบรมสำหรับผู้ที่จะประกอบอาชีพนักเคลื่อนไหวของขบวนการ

ลักษณะที่สามเป็นการทำงานเป็นอาชีพแบบเต็มเวลา (*full-time careers*) การขยายตัวของการสนับสนุนด้านเงินทุนอย่างมหาศาลทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกลายเป็นอาชีพที่มีรายได้ในระดับที่น่าพอใจ คนเหล่านี้เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในนโยบายทางสังคมหนึ่งใด เช่น การให้ความช่วยเหลือแก่สาธารณะ หรือความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติ เป็นต้น พวกเขาทำงานกับหน่วยงานของรัฐ เอกชน องค์กรชุมชน มูลนิธิ และมหาวิทยาลัย คนเหล่านี้เคลื่อนไหวเพือนโยบายหรือโครงการหนึ่งใดมากกว่าองค์กรที่เฉพาะเจาะจง

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่ควรกล่าวถึงในที่นี้คือนักกฎหมายและนักสังคมสงเคราะห์ ในสหรัฐอเมริกางบประมาณโครงการให้การบริการทางกฎหมาย (*legal service*) เพิ่มขึ้นจาก 25 ล้านดอลลาร์ในปี 1966 เป็น 42 ล้านดอลลาร์ในปี 1969 นักกฎหมายที่ทำงานในโครงการซึ่งมีจำนวน 1,200 คนในปี 1967 ได้เพิ่มเป็นราว 2,000 คนในปี 1969 พวกเขาช่วยจัดตั้งกลุ่มในชุมชน สหกรณ์ผู้บริโภค กลุ่มที่อยู่อาศัย และอื่นๆ ส่วนงานสังคมสงเคราะห์จะเกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชน งานกลุ่ม และงานเฉพาะกรณี เช่นเดียวกับอาชีพนักกฎหมาย การเป็นผู้ปฏิบัติงานองค์กรชุมชนได้กลายเป็นอาชีพที่มีตำแหน่งงานทั้งในหน่วยงานและโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (McCarthy and Zald, 1973 : 13-16)

การเปลี่ยนแปลงที่กล่าวถึงมานี้เป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อการขยายตัวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ในขณะเดียวกัน McCarthy and Zald ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงการส่งผลที่สำคัญต่อขบวนการในด้านอื่นๆ ด้วยประการแรก ทรัพยากรของขบวนการได้มาจากคนภายนอกมากขึ้น ในขณะที่ในอดีตสมาชิกผู้มีความคับข้องใจเป็นผู้สนองทรัพยากรให้แก่ขบวนการ

ประการที่สอง การที่ขบวนการได้รับการสนับสนุนทุนจากภายนอก นำไปสู่การแยกตัวขององค์กรจากสมาชิก ยังผลให้สมาชิกไม่สามารถควบคุมผู้นำได้ และทำให้ขบวนการต้องพึ่งพาอาศัยองค์กรทุนมากกว่าพึ่งพาสมาชิก การได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากภายนอกทำให้แทบไม่มีความจำเป็นที่ต้องมีสมาชิกแบบดั้งเดิม เพราะสามารถจ้างเจ้าหน้าที่ที่มีทักษะและประสบการณ์มาทำงานแทนแรงงานอาสาสมัครที่ระดมมาจากสมาชิกได้

ประการที่สาม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีตใช้สิ่งพิมพ์เป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับสังคม ในขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในทศวรรษ 1960 ใช้โทรทัศน์เป็นเครื่องมือเพื่อการดังกล่าว การที่ขบวนการสามารถใช้โทรทัศน์เพื่อสื่อสารกับสังคมได้เพราะได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนเป็นอย่างดี โทรทัศน์ได้สร้างโอกาสใหม่ให้แก่ผู้นำของขบวนการในการสร้างภาพว่าสังคมมีความทุกข์ยากเดือดร้อนอย่างหนักหน่วง และมีการเคลื่อนไหวของขบวนการอย่างกว้างขวาง ทั้งที่ความเป็นจริงไม่ได้เป็นเช่นนั้น

ประการที่สี่ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในทศวรรษที่ 1960 เป็นขบวนการที่ไม่มีสมาชิกที่ผูกพันกับองค์กรอย่างแน่นแฟ้นเหมือนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในอดีต สมาชิกของขบวนการได้มาจากชนชั้นกลางผู้มีเงินมากพอและต้องการแก้ไขปัญหาที่พวกเขาได้รับรู้จากการนำเสนอของขบวนการผ่านทางโทรทัศน์ จึงบริจาคเงินสนับสนุนผ่านทางไปรษณีย์ สมาชิกเหล่านี้มีอำนาจควบคุมผู้นำเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ประการที่ห้า การที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีทุนมากพอสำหรับจ้างเจ้าหน้าที่ทำงานเต็มเวลาได้นำไปสู่การเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมืออาชีพ (professional social movements) ลักษณะสำคัญของขบวนการประเภทนี้คือ มีผู้นำทำงานเต็มเวลาให้กับขบวนการ มีสมาชิกจำนวนน้อยหรือไม่มีเลยหรือมีเพียงสมาชิกในแผ่นกระดาษ (paper membership) นั่นคือมีชื่อในบัญชีรายชื่อสมาชิกเท่านั้น ดังนั้นขบวนการจึงทำงานโดยไม่มีมวลสมาชิกเข้าร่วม อย่างไรก็ตามก็มีการสร้างภาพลักษณ์ว่าตนเองเป็นปากเสียงของสมาชิกและพยายามที่จะผลักดันนโยบายในฐานะเป็นตัวแทนของสมาชิกเหล่านั้น

McCarthy and Zald เรียกผู้นำองค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมืออาชีพว่าเป็น ‘ผู้ประกอบการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม’ (social movement entrepreneurs) ขบวนการสร้างผลสะท้อนต่อสังคมโดยอาศัยทักษะของพวกเขา ภารกิจสำคัญประการหนึ่งของผู้ประกอบการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคือการนำเสนอความคับข้องใจในสังคมในลักษณะที่จะให้ได้รับการสนับสนุนจากแหล่งทุน ความคับข้องใจที่พวกเขานำเสนอจึงไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นความคับข้องใจของสมาชิก การจะนำเสนอความคับข้องใจอย่างไรจึงจะได้ทุนสนับสนุนเป็นยุทธศาสตร์ของการแข่งขันระหว่างขบวนการ McCarthy and Zald เชื่อว่าการกระทำดังกล่าวทำไปด้วยเจตนาดี แต่อย่างไรก็ตาม ความคับข้องใจที่นำเสนอไม่ได้มีความเกี่ยวข้อง

กับความคับข้องใจในสังคมที่มีมาก่อนหน้านี้แต่อย่างใด เมื่อเป็นเช่นนี้ การขยายตัวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงไม่ได้เกิดจากการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับความคับข้องใจในหมู่มวลชน หากมาจากการ ‘สร้าง’ ความคับข้องใจมากกว่า (McCarthy and Zald, 1973 : 17-23)

ประเด็นสำคัญที่อยากกล่าวถึงในที่นี้อีกประเด็นหนึ่งได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างทุนจากภายนอกกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ดังที่ได้เห็นแล้วว่าการได้รับทุนสนับสนุนจากภายนอกทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีอาชีพเป็นอิสระจากฐานมวลชน แต่ความเป็นอิสระนี้ได้นำไปสู่ความไม่เป็นอิสระอีกรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ การดำเนินงานโดยอาศัยการสนับสนุนด้านเงินทุนจากภายนอก ทำให้ขบวนการถูกควบคุมได้ง่าย เพราะหากแหล่งทุนสำคัญถอนการสนับสนุนขบวนการก็ล้มครืนในชั่วข้ามคืน แหล่งทุนสำคัญอย่างเช่น มูลนิธิ ศาสนจักร และหน่วยงานของรัฐ ต่างก็เกี่ยวข้องกับการควบคุมองค์กรต่างๆ ไม่ให้ออกนอกกลุ่มนอกทาง ด้วยเหตุนี้ McCarthy and Zald จึงเชื่อว่าการให้การสนับสนุนขบวนการจึงมีเป้าหมายเพียงเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน (ameliorate) เท่านั้น หากองค์กรใด ‘ล้ำเส้น’ ก็จะถูกองค์กรทุนกดดันให้ลดความเข้มข้นลงทั้งทางคำพูดและการกระทำ เมื่อเป็นเช่นนี้ ในทางปฏิบัติการให้ทุนเป็นจำนวนมากสนับสนุนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในกิจกรรมเชิงบรรเทาทุกข์ จึงเป็นการระงับยับยั้งไม่ให้เกิดการต่อต้านระบบแบบถอนรากถอนโคนนั่นเอง (McCarthy and Zald, 1973 : 26) อย่างไรก็ตาม หากเราพิจารณาแนวคิดของ McCarthy and Zald โดยรวมแล้ว จะเห็นได้ว่าพวกเขาเน้นถึงผลดีของความช่วยเหลือจากภายนอกมากกว่าผลเสียของมัน กล่าวโดยสรุป ในทัศนะของ McCarthy and Zald กลไกที่จะทำให้ความประสงค์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ได้รับการตอบสนองคือ SMO สิ่งที่เรากล่าวถึงข้างบนนี้คือการอธิบายว่า SMO แบบมีอาชีพเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ในส่วนต่อไปเราจะวิเคราะห์เกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบไร้การนำ

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบไร้การนำ

ในขณะที่ทฤษฎีการระดมทรัพยากรเชื่อว่าการมีองค์กรแบบรวมศูนย์จะช่วยให้ขบวนการประสบความสำเร็จ ก็มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอีกเป็นจำนวนมากที่เชื่อในทางตรงกันข้าม ในช่วงปลายทศวรรษ 1960-1980 ขบวนการที่รณรงค์เกี่ยวกับสิทธิสตรี สิ่งแวดล้อม สิทธิพลเมือง (civil rights) สันติภาพ ในยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกาจำนวนหนึ่งได้ทำการเคลื่อนไหวแบบไร้แกนนำ (Epstien, 1991 : 56 ; Polletta, 2002 : 23) ในทศวรรษ 1990 เกิดเคลื่อนไหวต่อต้านโลกาภิวัตน์ของเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ (Gills, 2002 : 4) ที่นำไปสู่การเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบไร้แกนนำขนาดใหญ่ขึ้นมา ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้บุกเบิกการต่อต้านเสรีนิยมใหม่ ได้แก่ ขบวนการของชนพื้นเมืองในเอกวาดอร์ที่ต่อสู้เรียกร้องเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน สิทธิของการเป็นพลเมืองที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง (Perera, 2007 : 88-93) การต่อสู้ของชนพื้นเมืองที่สำคัญอีกกรณีหนึ่งคือการคัดค้านเสรีนิยมใหม่ของขบวนการชาปาติस्ताใน

เม็กซิโก ซาปาติสตาได้เลือกเอาวันขึ้นปีใหม่ของปี 1994 อันเป็นวันที่ข้อตกลงว่าด้วยการค้าเสรีของอเมริกาเหนือ (the North American Free Trade Area Agreement-NAFTA) มีผลบังคับใช้ การต่อสู้ของซาปาติสตาได้รับการสนับสนุนจากนานาชาติอย่างกว้างขวาง ทำให้กลายเป็นขบวนการที่มีเครือข่ายระดับโลกเป็นกลุ่มแรก (Smith et al., 2008 : 20-21)

การต่อต้านเสรีนิยมใหม่ได้พัฒนาขึ้นสู่ขั้นใหม่ในปี 1999 ในขณะที่ผู้นำจาก 135 ประเทศได้ทางไปร่วมการประชุมองค์การการค้าโลก (World Trade Organization - WTO) ที่ซีแอตเติลเพื่อหารือเกี่ยวกับการเปิดเสรีการค้าสินค้าเกษตรและการบริการให้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ประท้วงจากเมืองต่างๆ ของสหรัฐอเมริกาและต่างประเทศกว่า 50,000 คนขัดขวางการประชุมจนต้องล้มเลิกไปอย่างฉุกละหุก การประท้วงครั้งนี้ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางและมีการกล่าวถึง ‘ขบวนการต่อต้านโลกาภิวัตน์’ เป็นครั้งแรก (Perera, 2007 : 110-111) การประท้วงที่ซีแอตเติลเป็นการเคลื่อนไหวแบบไร้แกนนำ ไม่มีผู้ใดเป็นผู้นำของการประท้วงแต่เพียงผู้เดียว ผู้ประท้วงมาจากกลุ่มเล็กๆ อันหลากหลายมาร่วมกันต่อสู้ภายใต้ค่านิยมและอัตลักษณ์ร่วมกัน ในระหว่างการประท้วง กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ทำหน้าที่ของพวกเขาอย่างสอดคล้องประสานกัน บ้างก็ปิดกั้นการจราจร บ้างก็ดำเนินกิจกรรมอารยะขัดขืน และบ้างก็กล่าวคำปราศรัยปลุกใจ การประท้วงที่ซีแอตเติลยังเปิดโอกาสให้นักเคลื่อนไหวทางสังคมจากที่ต่างๆ ได้เรียนรู้จากกันและกัน (Smith et al., 2008 : 22-23) การประท้วงในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นได้เพราะ เกิดการขยายตัวของพื้นที่สาธารณะข้ามชาติ (transnational public sphere) อย่างกว้างขวางในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้ดินแดนต่างๆ เชื่อมร้อยเข้าด้วยกันในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมือง หรือ สังคมและวัฒนธรรม จนทำให้เกิดสังคมโลก (global society) ขึ้น (Mazlish, 2005 : 6-7) พื้นที่สาธารณะข้ามชาติเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่เรียกว่าประชาสังคมโลก (global civil society) (Buckley, 2013 : 54-55) ประการที่สอง พื้นที่สาธารณะข้ามชาติมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี อย่างเช่น คอมพิวเตอร์ความเร็วสูงและเทคโนโลยีเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร (Byrd, 2005 : 156)

ความสำคัญของเทคโนโลยีต่อโลกาภิวัตน์ได้รับการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งโดย Manuel Castells เขาเสนอว่าโลกาภิวัตน์แสดงออกถึงการเคลื่อนย้ายสู่สังคมเครือข่ายระดับโลกซึ่งเป็นการเคลื่อนย้ายจากสังคมอุตสาหกรรมไปสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร โดยที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีการสื่อสาร/ข้อมูลข่าวสารแบบอิเล็กทรอนิกส์เป็นหัวใจของกระบวนการดังกล่าว (McDonald, 2006 : 11) Castells ชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายเป็นรูปแบบองค์กรที่เก่าแก่ที่มีทั้งข้อได้เปรียบและข้อจำกัด ข้อได้เปรียบของเครือข่าย ได้แก่ ความยืดหยุ่น และการปรับตัว ส่วนข้อจำกัด ได้แก่ ความไม่สามารถในการรับมือกับความซับซ้อนเกินขนาดที่แน่นอนได้ ในประวัติศาสตร์เครือข่ายมีประโยชน์ในการปฏิสัมพันธ์ระดับบุคคล ในการสร้างความสมานฉันท์ และ การแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือ แต่ล้มเหลวในการระดมทรัพยากร และใช้ทรัพยากรเหล่านั้นไปบรรลุภารกิจที่ได้รับมอบหมาย อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดดังกล่าวของเครือข่ายได้ถูกขจัดไปเมื่อมีการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสาร/ข้อมูลข่าวสารแบบใหม่ ทำให้เครือข่ายมีความสามารถในการดำเนินการกิจแบบ

กระจายอำนาจและยืดหยุ่นควบคู่ไปกับการประสานจุดมุ่งหมายและการตัดสินใจ (Castells, 2010 : 248) เนื่องจากระบบการสื่อสารอิเล็กทรอนิกส์ทำให้เครือข่ายสามารถรับมือกับความไม่แน่นอนและความซับซ้อนได้ จึงมีความเหนือกว่าองค์กรรูปแบบสายบังคับบัญชาและระบบราชการ เครือข่ายได้สลายศูนย์กลางและสายบังคับบัญชาทำให้การใช้อำนาจแบบสายบังคับบัญชาเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากขึ้นทุกที ยังผลให้รัฐอ่อนแอลงและถูกก้าวข้ามโดยเครือข่ายประเภทต่างๆ ถึงขั้นที่ว่ารัฐไม่ได้เป็นองค์อภิปัตย์แต่เพียงผู้เดียวในโลกที่มีการจัดตั้งเป็นเครือข่ายอีกต่อไป (McDonald, 2006 : 11)

ภายหลังการประท้วงที่ซีแอตเติลได้มีการจัดตั้งสมัชชาสังคมโลก (World Social Forum - WSF) ขึ้นในปี 2001 และมีการประชุมครั้งแรกที่ ปอร์โต อเลเกร ประเทศบราซิล (Ponniiah, 2006 : 2-4) WSF ใช้เวลาประชุมประมาณ 4-5 วัน ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการประชุม สัมมนาเชิงปฏิบัติการ จำนวนหลายร้อยครั้งในประเด็นต่างๆตั้งแต่สิทธิของชนพื้นเมือง การค้ามนุษย์ จนถึงการต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกา ในช่วงสามปีแรกระหว่างปี 2001-2003 การประชุมจัดขึ้นที่ปอร์โต อเลเกร หลังจากนั้นก็มีการจัดประชุมขึ้นที่เมืองอื่นๆ เช่น มุมไบ (อินเดีย) คารากัส (เวเนซุเอลา) บามาโก (มาลี) และการาจี (ปากีสถาน) เป็นต้น การจัดการประชุม WSF อยู่ในการดูแลของคณะกรรมการนานาชาติซึ่งสมาชิกมาจากปัญญาชนสาธารณะ นักเคลื่อนไหวทางสังคม NGO และตัวแทนศาสนจักรจากทั่วโลก (Gautney, 2007 : 1-3)

WSF ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในปี 2001 มีผู้เข้าร่วมประชุม 10,000 คน ในการประชุมครั้งที่สองเมื่อปี 2002 มีนักเคลื่อนไหวทางสังคมกว่า 50,000 คนเข้าร่วม การประชุมครั้งที่สามในปี 2003 มีผู้เข้าร่วมกว่า 100,000 คน ครั้งที่สี่มีผู้เข้าร่วมกว่า 120,000 คน ครั้งที่ห้าผู้เข้าร่วมเพิ่มขึ้นเป็น 150,000 คน (Ponniiah, 2006 : 2-3) ผู้เข้าร่วมมาจาก 120 ประเทศทำให้ WSF กลายเป็นเครือข่ายระดับโลก (Gautney, 2007 : 2) ผู้ที่เป็นเป้าหมายหลักของ WSF คือ 'สามทหารเสือของเสรีนิยมใหม่' ('neoliberal triumvirate') อันได้แก่ ธนาคารโลก IMF และ WTO (Reitan, 2007 : 1) จึงไม่น่าแปลกใจที่สถานที่ประชุมสุดยอดขององค์การเหล่านี้ได้ตกเป็นเป้าของการประท้วงของ WSF นอกจากนี้ ขบวนการยังรณรงค์ต่อต้านเสรีนิยมใหม่ในระดับท้องถิ่นโดยมีเป้าหมายที่ธนาคาร ตลาดหุ้น ร้านแม็คโดนัลด์ และ ไนกี้ ในกว่า 100 เมืองทั่วโลกอีกด้วย (Wood, 2004 : 79) การต่อต้านเสรีนิยมใหม่ที่ก่อตัวขึ้นในที่ต่างๆได้ก่อรูปเป็นเครือข่ายข้ามชาติที่เราเรียกว่า ขบวนการโลกาภิวัตน์ทางเลือก (Alter-Globalization Movement – AGM) ในที่สุด

อนึ่ง ถึงแม้ว่าเทคโนโลยีการสื่อสารได้สร้างโอกาสใหม่ๆให้แก่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม แต่ก็มีความคำถามในหมู่นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมว่าการเคลื่อนไหวผ่านระบบออนไลน์จะสามารถสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มั่นคง ยาวนาน ได้หรือไม่ บางคนเชื่อว่าการสื่อสารข้ามชาติจะไม่ทำให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามชาติโดยอัตโนมัติ เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไม่สามารถแทนที่ได้ด้วยการติดต่อสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ต บางคนสงสัยว่าผู้ประท้วงออนไลน์จะสามารถเคลื่อนไหวโดยปราศจากอารมณ์ความรู้สึก ความตื่นตัว ที่เกิดในการเข้าร่วมการปฏิบัติการจริงได้หรือไม่ ในขณะที่

ที่บางคนตั้งคำถามว่าการติดต่อผ่านอินเทอร์เน็ตจะสร้างชุมชน (ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม) ได้เหมือนการติดต่อกันโดยตรงหรือไม่ คำตอบคือการผสมผสานระหว่างการติดต่อทั้งสองแบบเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดในการสร้างและดำรงรักษาไว้ซึ่งขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม กล่าวคือ เมื่อผู้คนได้มาพบปะกันโดยตรง เช่น พบกันในการประท้วง และมีความคิดเห็นตรงกัน พวกเขาสามารถรักษาหรือยกระดับความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นโดยการติดต่อผ่านสื่อสารออนไลน์ (van Aelst and Walgrave, 2002 : 466)

การต่อสู้ของ AGM ก่อให้เกิดการถกเถียงในหลายประเด็น ข้อถกเถียงสำคัญประการแรกเกี่ยวกับประเด็นที่ว่า WSF ควรเป็นขบวนการ (movement) ที่นำการเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือเป็นพื้นที่ (space) สำหรับการถกเถียงแลกเปลี่ยนบทเรียนและยุทธศาสตร์ยุทธวิธีของการต่อสู้ Chico Whitaker ซึ่งดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการสากล (International Council) และหนึ่งในผู้ก่อตั้ง WSF เห็นว่าขบวนการและพื้นที่เป็นสิ่งที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แต่สามารถดำรงอยู่คู่กันได้ อย่างไรก็ตาม เราไม่สามารถเป็นทั้งสองสิ่งในเวลาเดียวกัน ถึงแม้ว่า ขบวนการและพื้นที่สามารถมีวัตถุประสงค์เหมือนกัน แต่การดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ย่อมมีความแตกต่างกัน สำหรับขบวนการไม่ว่าจะเป็นเผด็จการหรือประชาธิปไตยจะมีโครงสร้างแบบปิรามิดที่มีผู้นำเป็นผู้สั่งการ ส่วนพื้นที่ไม่มีผู้นำ มันเป็นสถานที่ของความสัมพันธ์ในแนวราบ พื้นที่เปรี๊ยะเหมือนจัตุรัสที่ไม่มีเจ้าของ ผู้คนต่างสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ตามอัธยาศัย Whitaker เห็นว่า WSF เป็นเหมือนจัตุรัสสาธารณะคือเป็นพื้นที่เปิด (open space) แต่ต่างจากจัตุรัสสาธารณะในแง่ที่ว่ามันไม่เป็นกลาง WSF ได้เปิดพื้นที่ในที่ต่างๆทั่วโลกเพื่อจุดมุ่งหมายเดียวคือทำให้ผู้คน องค์กร และขบวนการ ที่คัดค้านเสรีนิยมใหม่จำนวนมากที่สุดได้มีโอกาสมาพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์และการต่อสู้จากกันและกันได้มากถกเถียงเกี่ยวกับข้อเสนอเพื่อการเคลื่อนไหว และได้มาเชื่อมร้อยกันเป็นเครือข่ายและองค์กรใหม่ที่ทำทลายกระบวนกรโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันที่อยู่ภายใต้การครอบงำของบรรษัทข้ามชาติขนาดใหญ่และกลุ่มผลประโยชน์ทางการเงิน ดังนั้น WSF จึงทำหน้าที่เหมือน ‘โรงงานความคิด’ (ideas factory) (Whitaker, 2005 : 68)

แนวคิดที่ว่า WSF เป็นเสมือนพื้นที่แห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ถูกบรรจุไว้ในธรรมนูญของ WSF ภายใต้แนวคิดดังกล่าว ความสัมพันธ์ภายใน WSF เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบที่บรรดาผู้เข้าร่วมสร้างเครือข่ายแห่งการเคลื่อนไหวและเรียนรู้ร่วมกัน Whitaker เห็นว่าความสัมพันธ์แนวราบแบบเครือข่ายมีประสิทธิภาพมากกว่าความสัมพันธ์แนวดิ่งแบบปิรามิด เนื่องจากการปฏิบัติการของเครือข่ายไม่ได้เกิดจากการชี้นำของใคร แต่เกิดจากการที่ผู้คนในเครือข่ายเชื่อว่าเป็นสิ่งจำเป็นจึงเข้าร่วมปฏิบัติการอย่างแข็งขัน เมื่อเป็นเช่นนี้ เครือข่ายจึงทำให้การสร้างพลังของการปฏิบัติการร่วมกัน รวมทั้งการรับผิดชอบร่วมกันเกิดขึ้นได้ จึงทำให้เกิดความเข้มแข็งมากกว่า (Whitaker, 2005 : 66)

อย่างไรก็ดี ภายใน WSF ยังมีผู้เห็นต่างจาก Whitaker พวกเขาเห็นว่า WSF ไม่ควรเป็นแค่พื้นที่ของการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หากแต่ควรเป็นองค์กรปฏิบัติการทางการเมืองที่พวกเขาเรียกว่า ‘ขบวนการของบรรดาขบวนการ’ (a movement of movements) ความคิดที่อยู่เบื้องหลังของข้อเสนอดังกล่าวคือหาก

WSF ไม่กลายเป็นผู้ปฏิบัติการทางการเมือง ในไม่ช้าก็จะถูกมองว่าเป็นแค่เวทีของการพูด พลังต่อต้านทุนนิยมที่สร้างขึ้นก็จะสูญเปล่า ความหลากหลายถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การชื่นชมจะทำให้เกิดความชะงักงันและอ่อนประจต่อการครอบงำของทุนนิยม เพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง ความหลากหลายต้องมีแกนทางการเมืองและองค์กรที่สามารถปฏิบัติการและตัดสินใจในนามของ WSF ได้ เครือข่ายแบบแนวราบที่ตั้งอยู่บนความเห็นพ้องต้องกันอย่างเป็นเอกฉันท์ควรถูกแทนที่ด้วยการนำแบบประชาธิปไตยที่มีอำนาจในการปฏิบัติการในนามของ WSF (de Sousa Santos, 2005 : 75)

แนวคิดที่จะเปลี่ยน WSF เป็นองค์กรปฏิบัติการทางการเมืองถูกวิจารณ์อย่างเผ็ดร้อนจาก Whitaker ว่าเป็นการกระทำที่ต่อต้านตัวเองและจะนำไปสู่การทำลายเครื่องมืออันทรงพลังในการต่อสู้ที่มีอยู่ของตนเอง ในขณะที่ Teivo Teivainen กรรมการสากลของ WSF อีกคนมีจุดยืนประนีประนอมที่คล้อยมาทางสนับสนุนให้ WSF เป็นองค์กรปฏิบัติการทางการเมือง Teivainen เห็นว่าถ้าเราต้องการทำความเข้าใจบทบาทของ WSF เราต้องก้าวข้ามการแบ่งขบวนการกับพื้นที่แบบตายตัว WSF สามารถและได้มีบทบาทในการหนุนช่วยการเคลื่อนไหวทางสังคม ในขณะที่ไม่ทำให้ WSF กลายเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบดั้งเดิม ก็ควรทำให้มันเป็นช่องทางในการเคลื่อนไหวที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น WSF ควรมีกลไกที่ดีขึ้นเพื่อการแลกเปลี่ยน ชุมชน และถกเถียงเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคน (de Sousa Santos, 2005 : 76) การถกเถียงที่กล่าวมานี้ได้รับการสนับสนุนใกล้เคียงกัน จากการสำรวจความเห็นของผู้เข้าร่วมการประชุม WSF ปี 2005 พบว่าร้อยละ 51 สนับสนุนให้ WSF แสดงจุดยืนต่อประเด็นต่างๆมากกว่าที่จะเป็นเพียงพื้นที่สำหรับการอภิปรายถกเถียงเท่านั้น (Smith et al., 2008 : 32-33)

สรุป

ปัญหายุทธศาสตร์ทางการเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นประเด็นสำคัญที่ก่อให้เกิดการถกเถียงในหมู่นักเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องยาวนานจากศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน ประเด็นที่เป็นศูนย์กลางของการถกเถียงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการกับรัฐ กล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเพื่อบรรลุเป้าหมายของตนขบวนการต้องสร้างองค์กรที่มีลักษณะรวมศูนย์เพื่อเป็นกลไกในการเข้าครอบครองอำนาจรัฐหรือเข้ามีส่วนร่วมในสถาบันต่างๆของรัฐหรือมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ในขณะที่อีกฝ่ายปฏิเสธองค์กรแบบรวมศูนย์และการเข้ายุ่งเกี่ยวกับรัฐโดยสิ้นเชิง หลังจากแนวทางแรกสูญเสียความนิยมในปลายทศวรรษ 1960 นักเคลื่อนไหวส่วนหนึ่งยังยึดถือว่าองค์กรเป็นกลไกสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จของขบวนการถึงแม้ว่าจะไม่ได้มีเป้าหมายที่จะยึดอำนาจรัฐแล้วก็ตาม ในขณะที่นักเคลื่อนไหวอีกส่วนหนึ่งหันไปหาแนวคิดของพวกอนาธิปไตยที่เน้นขบวนการแบบไร้แกนนำ

องค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่จัดตั้งขึ้นในทศวรรษที่ 1960 และ 1970 มีลักษณะพิเศษต่างจากองค์กรอื่นๆในแง่ที่ว่าองค์กรเหล่านี้ได้รับทุนสนับสนุนจากภายนอกในจำนวนที่มากพอที่จะนำมาจ้างนักเคลื่อนไหวมืออาชีพมาเป็นผู้สร้างประเด็นและกำหนดทิศทางของขบวนการได้ นักเคลื่อนไหวเหล่านี้คือผู้ตัดสินใจของขบวนการ พวกเขาทำหน้าที่แทนสมาชิก ส่วนสมาชิกมีหน้าที่จ่ายเงินสนับสนุนองค์กรและเข้าร่วมกิจกรรมเป็นครั้งคราวเมื่อนักเคลื่อนไหวมืออาชีพมา องค์กรของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบนี้เกิดขึ้นได้ในสังคมที่มีเศรษฐกิจดี ผู้คนมีรายได้มากพอที่จะบริจาคให้แก่ขบวนการได้ ทฤษฎีการระดมทรัพยากรซึ่งเป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาศาสนาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเห็นว่าองค์กรของนักเคลื่อนไหวมืออาชีพเช่นนี้แหละคือกุญแจสู่ความสำเร็จของขบวนการ นักเคลื่อนไหวในขบวนการแบบไร้แกนนำกลับไม่เห็นว่ามีการมีองค์กรที่ดำเนินงานโดยนักเคลื่อนไหวมืออาชีพจะเป็นผลดีต่อเป้าหมายของการต่อสู้ พวกเขาเห็นว่าความสัมพันธ์แนวราบแบบเครือข่ายมีประสิทธิภาพมากกว่าความสัมพันธ์แบบบังคับบัญชาสั่งการจากบนลงล่าง เนื่องจากการปฏิบัติการของเครือข่ายไม่ได้เกิดจากการชี้แนะของใคร หากแต่เกิดจากความคิดของสมาชิกจึงทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจอย่างแข็งขัน ความเห็นของทั้งสองฝ่ายถึงแม้ว่าจะตรงกันข้ามต่างก็ได้รับการสนับสนุนจากการศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าขบวนการมีความหลากหลายจึงย่อมไม่มียุทธศาสตร์ทางการเมืองใดจะสามารถนำมาใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายของขบวนการได้ทุกกรณี

เอกสารอ้างอิง

- Buckley, K. (2013). *Global Civil Society and Transversal Hegemony*. London: Routledge.
- Byrd, S.C. (2005). The Porto Alegre Consensus: Theorizing the Forum Movement, *Globalization*, May, 151-163.
- Castells, E. (2010). Toward a Sociology of the Network Society. In *Readings in Globalization: Key Concepts and Major Debates* Ritzer, G and Ataly, Z, (eds.), Oxford: Blackwell, 246-252.
- de Sousa Santos, B. (2005). World Social Forum: Where do We Stand and Where are We Going? In *Global Civil Society 2005/6* (Anheier, H, (ed.), London: Sage, 73-78.
- della Porta, D. and Diani, M (1999). *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Epstien, B. (1991). *Political Protest and Cultural Revolution*. California: University of California Press.
- Gamson, W. (1990). *The Strategy of Social Protest*. California: Wadsworth.
- Gautney, H. (2007). *When the Empire Falls: The World Social Forum, Between Protest and Political Organization*. (PhD Thesis), University of New York.
- Gills, B. (2000). Introduction: Globalization and the Politics of Resistance. In *Globalization and the Politics of Resistance* (Gills, B, (ed.), Basingstoke: Macmillan, 3-11.
- Klandermans, B and Roggeband, C. (2007). *Handbook of Social Movements Across Disciplines*. New York: Springer.

- Mazlish, B. (2005). The Hi-jacking of Global Society? An Essay, *Journal of Civil Society*, May, 5-17.
- McCarthy, J and Zald, M. (1973). *The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization*. Morristown: General Learning Press.
- McDonald, K. (2006). *Global Movements: Action and Culture*. Oxford: Blackwell.
- Perera, V. (2007). *Challenging Neoliberalism from Below: the World Social Forum 2001-2005*. (PhD. thesis). New School for Social Research.
- Polletta, F. (2002). *Freedom is an Endless Meeting: Democracy in American Social Movements*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ponniah, Th. (2006). *The World Social Forum vision: Radical democracy vs. neoliberal globalization*. (PhD Thesis). Clark University.
- Reitan, R. (2007). *Global Activism*. London: Routledge.
- Smith, J, Karides, M, Becker, M, Brunelle, Chase-Dunn, C, della Porta, D, Garza, R, Juris, J, Mosca, L, Reese, E, Smith, P and Vazquez, R. (2008). *Global Democracy and the World Social Forums*. Boulder: Paradigm.
- Van Aeist, P and Walgrave, S. (2002). New Media, New Movements? The Role of the Internet in Shaping the 'Anti-Globalization' Movement, *Information, Communication & Society*. 5 (4), 465-493.
- Wallerstein, I. (2004). The Dilemmas of Open Space: the Future of the WSF, *International Social Sciences Journal*. 156 (182), 629-637.
- Whitaker, C. (2005). World Social Forum: Where do We Stand and Where are We Going?' in *Global Civil Society 2005/6* (Anheier, H, (ed.), London: Sage, 66-72.
- Wood, J. (2004). Breaking the Bank & Taking to the Streets: How Protesters Target Neoliberalism, *Journal of World System Research*, winter, 69-85.